

*Ніна Іваницька
(Вінниця)*

УДК: 37: 811.161.2

СЕМАНТИЧНИЙ ОБСЯГ ІМЕННИКОВОЇ СЛОВОНАЗВИ ПРЕДМЕТНОГО ДЕНОТАТА

Розглянуто низку проблемних питань, пов'язаних із поглибленим вивченням природи повнозначного слова у його проєкції на денотат. З'ясовано зміст поняття «семантичний обсяг іменникової словоназви предметного денотата». Встановлено ієрархію в сфері вимірів семантичного обсягу іменникових словоназв предметного денотата. Доведено функціональні можливості прикметникових словоназв атрибутивних денотатів у процесах розширення семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів. На конкретних прикладах ланцюгових рядів синсемантичних словоназв денотатів показано важливість запропонованого підходу до інтерпретації повнозначних слів з урахуванням їхньої синсемантичної природи. Визначено низку проблемних питань у вигляді гіпотез, які торкаються як концептуальних питань явища «розширення семантичного обсягу іменникової словоназви предметного денотата», так і поглибленого аналізу конкретних іменникових словоназв у заявленому ракурсі. Стаття є продовженням серії публікацій автора, присвячених утвердженню методологічного принципу орієнтації на синтагматичні властивості повнозначного слова в його лексичних та граматичних наукових парадигмах.

Ключові слова: повнозначне слово, денотат, предметний денотат, семантичний обсяг словоназви денотата, синтагматика, сполучуваність, категорія «автосемантизм/синсемантизм», ланцюгові ряди синсемантичних словоназв денотатів.

Постановка наукової проблеми. Повнозначне слово в аспекті вивчення його номінативної природи й здатності називати денотат розглядаємо як основну мовну одиницю, здатну акумулювати складну й суперечливу наукову проблематику, що стосується слова. Зрозуміло, що кожне повнозначне слово виконує в мові номінативну функцію, тобто називає денотат. Іменникові словоназви номінують предметні денотати, дієсловоназви номінують процесуальні денотати, прикметникові – атрибутивні денотати, прислівникові – адвербіальні денотати. Саме номінативна функція (функція називання) «виокремлює» клас повнозначних слів, відокремлюючи їх від неповнозначних (службових). Достатньо апробованою є також наукова теорія про поділ повнозначних слів на автосемантичні й синсемантичні та інформативно недостатні слова, які забезпечують перетворення семантичних єдностей у єдності граматичні [9; 10; 13].

Функціонування повнозначних словоназв (автосемантичних і синсемантичних) у різних позиційних умовах реченневої структури показує, що зазначений поділ словоназв денотатів (зокрема в плані розмежування їх на автосемантичні – синсемантичні) не вичерпує усієї глибини проблеми стосовно номінації денотатів різної природи. Ідеться не лише про обмеження можливостей синсемантичних словоназв номінувати денотати, але й про автосемантичні слова, які в певних синтагматично й комунікативно акцентованих позиціях є також недостатніми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковими підвалинами пропонованого підходу слугували праці провідних учених основних наукових шкіл: празької (М.Трубецької, Р.Якобсон, В.Матезіус), копенгагенської (Л.Єльмслев, В.Брендаль), американської (Є.Сепір, Л.Блумфільд, Х.Харріс), російської (Л.Щерба, С.Поліванов, В.Виноградов). В Україні в цій галузі багато зробили Л.Булаховський, О.Мельничук, В.Русанівський, І.Ковалик, М.Муравицька, В.Перебийніс, О.Тераненко, М.Кочерган та ін. Слово стало невід'ємною складовою усіх напрямків сучасної української граматичної науки, як у плані вивчення конкретної мови, так і в типології (В.Німчук, О.Мельничук, І.Вихованець, К.Городенська, А.Загнітко, Н.Гуйванюк, М.Степаненко, В.Шинкарук, М.Барчук, С.Соколова, М.Мірченко, М.Скаб, В.Ожоган, Н.Костусяк, П.Білоусенко, Н.Клименко, Ф.Бацевич, Г.Вокальчук, О.Кульбабська, Г.Мартінова, О.Селіванова, О.Снітко, Н.Б.Іваницька, М.Баган, М.Вінтонів, О.Межов та ін.).

Мета статті: показати й довести ієрархію спроможностей іменникових словоназв (самостійно чи разом із залежними від них словоназвами різних денотатів) номінувати предметні денотати. Досягнення мети зrealізовано шляхом розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати зміст

поняття «семантичний обсяг номінації денотата»; 2) встановити ієрархію в сфері вимірів семантичного обсягу іменникових словоназв предметного денотата; 3) довести функціональні можливості прикметникових словоназв атрибутивних денотатів у процесах розширення семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів; 4) на прикладах ланцюгових рядів синсемантичних словоназв денотатів показати важливість запропонованого підходу до інтерпретації повнозначних слів з урахуванням їхньої синсемантичної природи; 5) наголосити на проблемних питаннях, розв'язання яких видається можливим із оперттям на запропоновану методику, використану в конкретних фрагментах опису.

Виклад основного матеріалу дослідження. Алгоритм викладу матеріалу, опису процесу, методики й результатів дослідження висуває необхідність подати насамперед деякі коментарі щодо вихідного терміна, який наскрізно пронизує зміст усієї статті. Йдеться про термін «*семантичний обсяг іменникової словоназви предметного денотата*».

Зміст терміна сконцентровано на номінації «обсяг», хоча, зрозуміла річ, ідеться про іменникові словоназви (іменникові слова) як номінанти предметних денотатів. Спочатку зупинимось на деяких суттєвих заувагах стосовно словоназви *обсяг*, розглянувши її на тлі інших слів (*план, сфера, напрям, аспект, об'єм, простір, тло* та ін.).

Останнім часом термінологічний лексикон наукового стилю сучасної української літературної мови «наповнюють» іменникові слова, широко вживані в різних джерелах цього стилю, вважаються «книжними» словами, хоча за кількісними показниками вживаності можуть бути віднесені до високочастотних. До таких словоназв предметних денотатів можна віднести: *план, сфера, напрям, аспект, обсяг, об'єм, простір, тло*. Не вдаючись до детального опису тлумачень цих і подібних словоназв, спробуємо виокремити в них лише один, на наш погляд, найсуттєвіший параметр, який міг би якоюсь мірою об'єднати їх і в такий спосіб послужити доведенням їхньої функціональної близькості, в глобальному сенсі наукоємної спорідненості. Це вдалося зробити на основі проведеного нами аналізу різножанрових наукових текстів (на матеріалах монографій, посібників, наукових статей), особливо заголовків та початкових абзаців викладу змісту.

Помічено, що сферу таких іменникових словоназв предметних денотатів активно поповнює також іменникове слово «дзеркало», корелюючи із зазначеними вище назвами з їхніми прийменниково-іменниковими формами (*у просторі ... , у плані ... , у сфері ... , в аспекті... , в просторі ...* та ін.). У кожному з таких уживань іменникові словоназви предметних денотатів супроводжують залежні від них словоназви інших денотатів: прикметникові словоназви атрибутивних денотатів (*у зіставному аспекті, у типологічному аспекті, у діахронному аспекті, у функційному аспекті* чи іменникові словоназви предметних денотатів: *у просторі міжкультурних комунікацій, в аспекті синтагматики*). Широко вживана іменникова словоназва предметного денотата *дзеркало (в дзеркалі...)*, не маючи при собі прикметникових словоназв атрибутивних денотатів, виявляє, як і попередні словоназви, регулярну сполучуваність із залежною словоназвою предметного денотата, експлікованою прийменниково-іменниковою формою субстантива в родовому відмінку: *Генезис і еволюція слов'янського словотвору в дзеркалі еволюції людської думки* (Т.Лукінова); *Тип культури в дзеркалі мовної фразеології* (І.Голубовська).

Наголошуємо на тому, що слово **обсяг (семантичний обсяг)** є також часто вживаним у подібних номінаціях предметних денотатів, коли мова йде не про конкретний простір, а про поняттєву абстракцію, спричинену узагальнювальним усвідомленням типових ознак, зафіксованих у лексикографічних тлумаченнях. Отже, параметричні характеристики цієї словоназви концентруються навколо основної (квантитативної), яка складає її змістове ядро і дозволяє «маніпулювати» в плані ієрархічної варіативності (класифікації) досліджуваних структур у розмежуванні «найбільше – багато – мало».

Доповнення *семантичний («семантичний обсяг»)* конкретизує зміст словоназви «обсяг», обмежуючи її номінацію в семантичному ракурсі. У такий спосіб видається можливим, по-перше, використовувати цей термін як своєрідну основу, в проекцію на яку проводимо аналіз конкретних іменникових словоназв предметного денотата, і, по-друге (найголовніше), розглядати цей процес як методичну процедуру, що може бути екстрапольована на дослідження

й опис словоназв денотатів іншого типу (зокрема, процесуальних чи атрибутивних) як у межах однієї мови, так і в типології.

З'ясування питання про семантичний обсяг іменникових словоназв предметних денотатів найтісніше пов'язане з виявом у них (іменникових словоназв) ознак автосемантизму/ синсемантизму.

Першу групу з мінімальним семантичним обсягом словоназви предметного денотата складають **автосемантичні** іменникові словоназви: *Синергетика в контексті інтелектуальних стратегій розвитку освіти* (В.Кремінь); *Діалектна лексика цікавить сьогодні не лише лінгвістів, але й дослідників інших гуманітарних наук* (П.Гриценко); *Думка обірвалася на тихому, жадібному тоні* (М.Коцюбинський); *А коли роками носиш у собі щось таке, з чим не можеш жити, часом буває легше розбитись об воду, ніж перестати стрибати* (О.Забужко). *Духовні сили Віктора Капелюхи вже ... лягли в дитячі душі, в їх долях, наче зерно, проросли* (М.Степаненко). Такі (автосемантичні) іменникові словоназви предметних денотатів визначає їхня синтагматика, фіксація в словниках, а також конкретні умови функціонування в тексті.

До другої групи в ієрархічній послідовності щодо ступеня розширення семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів відносимо первинно автосемантичні іменникові слова, семантичний діапазон номінації яких розширено за рахунок прикметникових словоназв атрибутивних денотатів чи прийменниково-відмінкових форм із ознаками формально-синтаксичної факультативності.

Визначення змістового обсягу словоназв предметних (як і інших) денотатів вимагає врахування головних (денотативних) сем відповідних словоназв, особливо коли словоназва об'єднує близькі чи дещо віддалені ознаки. Пояснимо це, наприклад, проаналізувавши словоназvu предметного денотата *доля*. Ця словоназва виявляє ознаки як автосемантизму (*кинути виклик долі, не вірити в долю, скоритися долі*), так і синсемантизму (*доля людини, доля батьківщини*).

Лексикографічні тлумачення цієї словоназви зводяться загалом до трьох основних: а) *хід подій, збіг обставин, які не залежать від долі людини*; б) *життєвий шлях (людини)*; в) *майбутнє чого- н.* У першому випадку (*кинути виклик долі, не вірити в долю*) змістовий обсяг словоназви «доля» є обмеженим, хоча й тут можна знайти мовленнєві структури, що його дещо розширюють (у певних семантичних ракурсах): *не вірити в (лиху) (погану), нещасливу долю*. У другому прикладі спостерігається більш типове розширення обсягу номінації цією словоназвою предметного денотата за рахунок відповідної семної кореляції: з прикметниковими словоназвами атрибутивних денотатів (*нещаслива, важка, цікава + доля...*) та з іменниковими словоназвами предметних денотатів (*нещаслива доля кого? – нещаслива доля людини*).

Слід зауважити, що саме прикметникові словоназви відповідних атрибутивних денотатів можуть бути якнайважливішими семантично ємними виражальними засобами, зокрема в художньому мовленні: *В неволі тяжко, хоча й волі, сказати по правді, не було... Тепер же злої тої долі, як бога, ждати довелося* (Т.Шевченко).

Третій приклад (коли йдеться про долю як майбутнє) ілюструє обов'язкове розширення семантичного обсягу номінації словоназвою «доля» предметного денотата (*доля* кого? – *доля людини*; *доля* чого? – *доля врожаю*).

Тому в кожному конкретному випадку для інтерпретаційної «біографії» іменникової словоназви предметного денотата необхідно орієнтуватися на значеннєві варіанти номінативних одиниць, які зафіксовані в тлумачних джерелах (у тлумачних словниках).

Подамо ще кілька прикладів іменникових словоназв предметних денотатів, які підтверджують наші міркування. Досить виразно ілюструє заявлену закономірність іменникова словоназва предметного денотата «*зірка*». Обмеження семантичного обсягу цієї номінації можна спостерігати в значенні «небесне тіло» (*милуватися зірками, спостерігати за зірками, визначати напрям зірки, зірка з'явилася на небі, зірки сяють, мерехтять, вибликують, блідніють, гаснуть*). У переносному значенні «видатна людина» розширення семантичного обсягу є обов'язковим і досягається за рахунок обов'язково залежних іменникових словоназв предметних денотатів (*зірка кіно, зірка театру, зірка телебачення*). У третьому значенні «геометрична фігура з п'ятьма виступами чи предмет такої форми» семантичний обсяг

можуть (необов'язково) розширювати прикметникові ряди словоназв: *зірка металева, паперова, ялинкова* чи відповідні іменникові словоназви (*зірка з паперу, з пластмаси, з картону*).

Неабияку роль у процесах розширення семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів відіграють синоніми (синонімічні ряди). На матеріалах Словника синонімів української мови (Словник синонімів української мови: В 2т. / А.А.Бурячок, Т.М.Гнатюк, С.І.Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 1999-2000) простежено переважну тотожність основних іменникових словоназв предметних денотатів та їхніх синонімів щодо вияву ознак обмеження чи розширення семантичного обсягу відповідних словоназв.

Повертаючись до значень словоназви «доля», наводимо приклади їхніх синонімів. У значенні «*хід подій, збіг обставин, незалежних від людини*» словоназва «доля» має синоніми: *призначення, приречення, фатум, фортуна*, які в мовленнєвих реалізаціях виявляють обмежений обсяг номінативного потенціалу. У реченнєвих структурах вони замішують позиції формально-синтаксичних компонентів «морфологізованої» природи: підмета, обов'язкового придієслівного компонента об'єктної семантики: «...мені **доля** судила стати щільно до виробництва кінокартини (Ю.Яновський); **Фортуна** таки повернулася до хліборобів (З газ.); *Навіть той, хто в призначення вірить, все ж трудиться мусить постійно* (І.Франко).

У значенні «*життєвий шлях людини*», словоназва «доля» «обростає» синонімами: *судьба, талан, щастя, планета, планида*, у номінуванні якими предметних денотатів найчастіше беруть участь прикметникові чи займенникові словоназви атрибутивних денотатів: *Ой погляну я на поле. Поле чистеє дріма... Гей, мій латаний талане. **Доля темна та німа*** (І.Франко). *Невже минеш, як буревій, в **судьбі моїй, в **судьбі моїй?***** (Л.Забашта); *Чи не ти, бува, приймеш на себе **цю планиду?*** (Ю.Збанацький).

Це ще раз підтверджує думку про нерозривний зв'язок умов звуженої чи розширеної природи обсягу номінацій предметного денотата з конкретним значенням слова як номінативної одиниці відповідного денотата.

Досить виразною постає картина розширення обсягу номінації денотатів в об'ємних класах т.зв. перехідних дієслів, іменників, утворених від таких дієслів. Можна вважати, що всім перехідним дієсловоназвам процесуальних денотатів властиве розширення семантичного обсягу номінації, оскільки всі вони обов'язково включають залежну від них іменникову (займенникову) словоназvu предметного денотата в сферу своєї номінації: *Дисертант **досліджує** (що?) мову. Дисертант **збирає, класифікує, упорядковує, аналізує** (що?) **матеріал**. Дисертант **захищає** (що?) **дисертацію***. Дієсловоназви *досліджувати, збирати, класифікувати, упорядковувати, аналізувати, робити* й подібні до них у реалізації своїх функцій номінування процесуальних денотатів виявляють потребу обов'язкового доповнення іменниковими словоназвами з об'єктною синтаксичною семантикою (прямим додатком = обов'язковим придієслівним компонентом формально-синтаксичної структури речення).

Саме синтагматична (сполучувальна, валентісна) обов'язковість виступає діагностувальною ознакою виокремлення в структурі мови одиниць із властивим їм найвищим ступенем розширення семантичного обсягу номінування денотата. Така номінація денотата базується на синсемантизмі повнозначного слова, яке своїм власним фонемним складом не здатне номінувати денотат (вичленовувані практикою розумової здатності людини предмет, дію, стан, ознаку). В основі таких розширених номінацій лежить синсемантизм повнозначного слова.

У сферу розширених номінацій входять семантичні єдності, в т.числі й граматикалізовані семантичні єдності: дієслівного типу: *розв'язувати (що?) – проблему, укладати (що?) – словник, не помічати (чого?) – помилок, довіряти (кому?) – товаришу, зарости (чим?) – бур'янами, боротися (проти кого?) – проти ворога, (із ким?) – з ворогом, наполягати (на чому?) – на законі;* іменникового типу: *розв'язання (чого?) – проблеми, укладання (чого?) – словника, вивчення (чого?) – правил;* прикметникового типу: *вищий (від кого?) – від батька, здатний (до чого?) – до науки, повинен (робити що?) – прийти;* прислівникового типу: *краще (за кого?) – за всіх*.

Достатньо апробовану авторську методику дистрибутивного аналізу виокремлення групи інформативно недостатніх дієслів можна екстраполювати на іменники, утворені від таких дієслів [7: 51; 13: 295].

Наприклад, синсемантична іменникова словоназва предметного денотата «спроба» («вчинок із метою здійснити що-небудь при відсутності впевненості в досягненні успіху») зберігає сполучувальні властивості відповідної дієсловоназви процесуального денотата «пробувати» («спробувати») (*намагатися, силкуватися зробити, здійснити що-небудь*). Стівідсоткова сполучуваність синсемантичної дієсловоназви *пробувати (спробувати)* з інфінітивом, яка засвідчує віднесення її до інформативно недостатніх словоназв і збережена в семантичній єдності іменникового типу (*спроба + інфінітив*), засвідчує високий ступінь інформативної недостатності іменника «спроба». Розширення семантичного обсягу номінації з центром *спроба* включає в себе три типові групи словоназв: а) прикметникових (необов'язкових): *відчайдушна спроба, (не) смілива спроба, легковажна спроба, остання спроба, марна спроба, даремна спроба*; б) іменникових (напівобов'язкових): *спроба гравця, спортсмена, суперника* (з переміщенням назвою суб'єкта: *гравець пробує → спроба гравця*); в) дієслівних (обов'язкових): *спроба зробити що-небудь, спроба відмовитися від чого-небудь, спроба переконати когось, спроба померитися з ким-небудь, спроба домогтися чогось*.

В усіх випадках наявне явище розширення семантичного обсягу номінації предметного денотата синсемантичною іменниковою словоназвою *спроба*, хоча ступінь обов'язковості розширення, як бачимо, є неоднаковим – від необов'язковості (факультативності) – до напівобов'язковості та обов'язковості. За кількісно-якісними показниками в системі українського слововживання переважають структури з обов'язковою сполучуваністю (*спроба + інфінітивна форма*), як і поєднання структур із факультативною сполучуваністю та структур із обов'язковою: *Це була спроба пробратися на океанське судно* (О.Гончар); *Перші спроби писати – віршем і прозою, відносяться ще до тих часів, коли Франко був у гімназії* (М.Коцюбинський); *Уже було кілька спроб розробити проект* (З газ.).

Є чимало випадків номінативних структур, коли навряд чи видається можливим провести чітку межу між звичайною кількаслівністю називання предметних денотатів і розширенням семантичного обсягу.

Наголошуємо на тому, що основним критерієм такого розмежування є виявлення в іменникових словоназвах ознак синсемантизму. Методичним прийомом при цьому слугує прийом елімінування, який забезпечує виявлення в аналізованих іменникових словоназвах ознак синсемантизму. Цим прийомом можуть бути охоплені всі іменниково-іменникові структури: *спрямування (чого?) зусиль; зміна (чого?) клімату; оберіг (чого?) щастя; відмова (від чого?) від минулого; тяглість (чого?) покоління; гіркота (чого?) вдовинства*.

Окремий статус у складному процесі номінації денотатів посідають терміни (лат. *terminus* – рубіж, межа), що являють собою слова або словосполучення, які позначають поняття певної галузі науки, техніки тощо. Наголошуємо на тому, що з невинним і надзвичайно швидким розвитком різних галузей сучасної науки, активізувалися процеси утворення кількаслівних номінацій у терміносистемах. Особливе місце щодо частотності займають терміни двослівної будови із стрижневим елементом – іменниковою словоназвою предметного денотата в поєднанні з прикметниковою словоназвою, яка по-своєму розширює семантичний обсяг номінації: *лінгвістика ареальна, лінгвістика когнітивна, лінгвістика комунікативна, лінгвістика описова, лінгвістика структурна, лінгвістика прикладна, лінгвістика комп'ютерна* тощо. Або згадаймо, наприклад, систему кількаслівних номінацій різновидів речення: *просте речення, складне речення, складносурядне речення, складнопідрядне речення, розповідне речення, окличне речення, питальне речення, двоскладне речення, односкладне речення* тощо. Чи, наприклад, уживання двослівних термінів такого ж типу в інших розділах лінгвістики: *голосні фонемі, приголосні фонемі, дзвінки приголосні, глухі приголосні* і т.д.; *загальноживані неологізми, авторські неологізми, оказіональні неологізми, стилістичні неологізми, морфема коренева, морфема афіксальна, морфема нульова, морфема первинна, морфема сполучна* і т.д.

Є чимало структур іменниково-прикметникового типу, які балансують на межі термінологічних і вільних із досить вагомим семантичним навантаженням прикметникових словоназв. Такими можуть бути, наприклад, структури з прикметниковими словоназвами атрибутивних денотатів: *віртуальний, мультимедійний, інформаційний* тощо:

віртуальна аудиторія, віртуальна лабораторія, віртуальна машина, віртуальна освіта, віртуальна пам'ять, віртуальна технологія, віртуальна реальність, віртуальна філософія, віртуальна цивілізація, віртуальна школа, віртуальне співтовариство, віртуальне підприємство, віртуальний клас, віртуальний обряд, віртуальні здібності та ін.;

мультимедійний курс, мультимедійна лекція, мультимедійне видання, мультимедійне середовище, мультимедійні засоби, мультимедійна ігра, мультимедійні технології та ін.;

інформаційна грамотність, інформаційна індустрія, інформаційна інфраструктура, інформаційна компетентність, інформаційна культура, інформаційна модель, інформаційна пропаганда, інформаційна технологія, інформаційна революція, інформаційна система, інформаційна сфера, інформаційне оточення, інформаційне право, інформаційне суспільство, інформаційний ефект, інформаційний колапс, інформаційний потенціал, інформаційний світогляд, інформаційні послуги, інформаційний простір, інформаційний ресурс, інформаційні технології, інформаційне середовище та ін.;

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, прикметникові словоназви атрибутивних денотатів є складовою, невичерпним багатством, яким послуговується мова в її різностильових варіантах і авторських варіаціях. Насамперед у цьому плані вирізняються книжні стилі (науковий, офіційно-діловий, публіцистичний), де прикметникові словоназви виконують роль кваліфікаторів, розрізнявачів аналітичних, логічних характеристик предметів, явищ.

Якщо до цього всього долучити ще т.зв. «семантичну динаміку» прикметникових словоназв, результатом якої є утворення означень-епітетів, то можна сміливо кваліфікувати такі словоназви як неосяжний масив елементів, здатних розширювати семантичний обсяг іменникових словоназв предметних денотатів. Можна скористатися для цього хоча б прекрасним «Словником епітетів української мови» (автори Биби́к С.П., Єрмоленко С.Я., Пустовіт Л.О.), у якому, наприклад, до словоназви предметного денотата «голос» із художніх текстів дібрано більше 200 різних прикметникових словоназв. Із позицій нашого підходу до можливостей розширення семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів просто вражає кожен приклад словника. Перевернені речення шляхом елімінування прикметникових словоназв виявилися абсолютно не спроможними виразити відповідну семантику іменникових слів. Пор.: *Заніміли, поникли, погасли ліси, і людські, і пташині мовчать голоси* (М.Рильський) і *Заніміли, поникли, погасли ліси, і мовчать голоси*. Або: *Співала [Марійка] зосереджено, хрипуватим, наче надтріснути́м голосом* (В.Шевчук) і *Співала [Марійка] зосереджено, наче голосом*.

Художнє як і публіцистичне мовлення не може обійтися без деяких словоназв атрибутивних денотатів, які, «перемігши» свою необов'язковість (факультативність) у формально-синтаксичній структурі речення, перетворилися в найнеобхідніші елементи, здатні розширювати семантичний обсяг предметного денотата. Такими насамперед є словоназви: атрибутивних денотатів: пор.: *свідчення земляків і нетлінні свідчення земляків; Кобзар і безсмертний Кобзар, труд і титанічний труд, особистість і творча особистість, нащадки і вдячні нащадки, інформація і цікава, доступна, опоетизована інформація, вчені-шевченкознавці і маститі вчені-шевченкознавці, читач і небайдужий до української минувшини читач, слово і ніжне слово, перо і невтомне поетове перо, усамітнення і духовне усамітнення і т.д. пор.: лікар митець і лікар за фахом, але митець за покликанням, жити і повноцінним життям митця, громадянина, тягар і тягар непрости́х пережитих літ, плід і дозрілий плід Духу, ковток і бунтарської волі ковток, обіцянки – заяложені обіцянки, монологи і соковиті монологи, дотик і душевний дотик, ярмо і ярмо меншовартості, висновок і обнадійливий, хоча жорстокий висновок, печаль і голуба печаль, сповідь і усамітнена сповідь, слово і добірне слово (поета); світобудова і складна й суперечлива світобудова; спромога і інтелектуальна спромога; потуга і духовна потуга, непокора і громадянська непокора, шляхи (минувшини) і звивисті шляхи (минувшини); дар (проникнення в загадковість) і особливий дар проникнення в загадковість (природи й людського буття); самотність і творча самотність, почуття і виболювані почуття.*

Виразно простежується значне розширення семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів у структурах, що являють собою ланцюгові ряди синсемантичних словоназв із опорним синсемантичним іменником: *спроба використання правила ...*,

обґрунтування важливості методики дослідження ..., розробка плану лекції, наполягання на необхідності включення закону в порядок денний сесії і т.д.

У ланцюгових рядах синсемантичних словоназв, прогнозованих іменниковими синсемантичними словоназвами з найвищим ступенем синсемантизму (*можливість, намагання, спроба* та ін.), типово вживаними в різностильових текстах, є «вкраплення» в них (у ланцюгові ряди) синсемантичної словоназви процесуального денотата в інфінитиві:

намагання

осягнути + сутність + мови,
розробити + модель + дослідження,
пізнати – закони природи,
перевірити – висновки,
конкретизувати завдання дисертації,
обґрунтувати цілі навчання,
описати технологію виробництва,
опанувати методами навчання,
встановити корпус (фіксованим) лексем.

Проведене нами дослідження іменникових словоназв предметних денотатів на матеріалі різностильових текстів сучасної української літературної мови підтверджує гіпотезу про ресурсоспроможність іменникових словоназв предметного денотата разом із іншими словоназвами розширювати свій семантичний обсяг у певних функціонально визначених умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т.Бусея. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 980 с.
2. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис / А.П. Загнітко. – Донецьк: ТОВ «ВКФ БАО», 2011. – 992 с.
3. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: У 4 т. / А.Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – Т. 1. – 402 с.; Т.2. – 350 с.; Т.3. – 370 с., Т.4. – 388 с.
4. Іваницька Н.Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: [монографія] Н.Б.Іваницька. – Вінниця: СПД Главацька, 2011. – 636 с.
5. Іваницька Н.Б. Функціонально-семантична класифікація слів в українській та англійській мові: [монографія] / Н.Б. Іваницька. – К.: КНТУ, 2004. – 194 с.
6. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові: [монографія] / Н.Л.Іваницька. - К.: Вища школа, 1986. – 167 с.
7. Іваницька Н.Л. Контекстуальна зумовленість дистрибутивних параметрів повнозначних слів / Н.Л.Іваницька // Граматика слова і граматики мови: зб. наук. праць, присвячених ювілею докт. філол. наук, проф., член-кор.НАН України Вихованцю І.Р. – Донецьк: ДонПУ, 2005. – С. 48-60.
8. Іваницька Н.Л. Повнозначне слово в його проекції на денотат / Н.Л.Іваницька // Українська мова. – 2006. – № 3. – С. 48-57.
9. Іваницька Н.Л. Повнозначне слово в синтаксисі: традиція й оновлені теорії / Н.Л.Іваницька // Граматики слов'янських мов: основи типології і характерології = Grammar of Slavonic Languages: foundation and characterology. Тематичний блок: Матеріали XV Міжнародного з'їзду славистів (20.08 – 27.08.2013 р., Мінськ, Республіка Білорусь). – К., 2013. – С. 65-68.
10. Іваницька Н.Л. Семантичні єдності повнозначних слів у терміносистемі сучасного теоретичного синтаксису / Н.Л.Іваницька // Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження: Програма, матеріали та тези доповідей Всеукр. наук. конф.; присвяченої 100-річчю від дня народження проф. І.І.Слинька / відп. за вип. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – С. 66-67.
11. Іваницька Н.Л. Сочетаемостные свойства знаменательных слов украинского языка и компонент формально-синтаксической структуры предложения / Н.Л.Иваницкая // Humanitar Elmerin otneniemleri actual problemleri = Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук. – Azerbaijan Respublikasy Tehsil Nazirliyi Baki Slawyan Universiteti, Baki, 2013. – № 1. – С. 81-87.
12. Іваницька Н. Явище аналітизму в сфері вираження компонентів формально-синтаксичної структури речення / Н. Іваницька // Мова у дзеркалі особистості. Філологічні дослідження, присвячені 80-річчю професора, академіка НАПН України Кононенка Віталія Івановича / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – С. 292-298.
13. Іваницька Н.Л. Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм: [монографія] / Ніна Іваницька. – Вінниця, 2012. – 180 с.

Иваницкая Н. Семантический объем субстантивного наименования предметного денотата.

Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов, касающихся изучения сущности знаменательных слов в проекции на денотат. Интерпретировано понятие «семантический объем субстантивного наименования предметного денотата». Определено иерархию показателей в сфере семантического объема субстантивных наименований предметного денотата. Доказана функциональная возможность прилагательных в процессах расширения семантического объема субстантивных наименований предметных денотатов. На конкретных примерах цепочных зависимостей синсемантических словонаименований денотатов показана важность предлагаемого подхода к интерпретации знаменательных слов с учетом их синсемантических свойств. Определены и сформулированы проблемные вопросы, касающиеся как концептуальных проблем явления «расширение семантического объема субстантивного наименования предметного денотата», так и углубленного анализа конкретных субстантивов в предложенном ракурсе. Статья представляет собой продолжение серии публикаций автора, направленных на утверждение методологического принципа ориентации на синтагматику знаменательного слова в его лексических и грамматических научных парадигмах.

Ключевые слова: знаменательное слово, денотат, предметный денотат, семантический объем словонаименования денотата, синтагматика, сочетаемость, категория «автосемантизм/синсемантизм», цепочные ряды синсемантических словонаименований денотатов.

Ivanytska N. Semantic Content of the Noun as Object Referents Nomination.

The paper focuses on the controversial questions concerning the in-depth study the notional words in their projection on the referents. It is found the concept of “semantic content of the noun as object referents nomination”. The research deals with the hierarchy in the field of measuring the semantic content of the object referents nomination. It is proved that adjective nominations of the attributive referents have a great functional capacity in the process of the widening the semantic content of the nouns as referents nominations. The specific examples of the chain lines of synsemantical words given in the paper show the importance of the proposed approach to the interpretation of notional words based on their synsemantical nature. The author proposes the succession of controversial questions represented as hypotheses relating to both conceptual issues phenomenon “widening the semantic content of noun as objective referents nominations and in-depth analysis of specific noun nominations in the present perspective. The article continues the author's publications dedicated to strengthening the methodological principle of targeting syntagmatic properties of notional words in its lexical and grammatical paradigms.

Key words: notional word, referent, object referent, semantic content of referent nomination, syntagmatics, combinability, category "autosemantics / synsemantics", chain lines of the synsemantical referents nominations.

Діана Ігнатенко
(Одеса)

УДК 811.162.2*282.2(478)*373.2

**ВАРІОВАННЯ НАЗВ МЕБЛІВ ТА ХАТНЬОГО НАЧИННЯ
В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ ПІВНОЧІ МОЛДОВИ**

Стаття присвячена дослідженню українських говірок на півночі Республіки Молдова – території історичного проживання етнічних українців, які в умовах іноетнічного оточення та віддаленості від джерел літературної української мови зберегли рідну мову та культуру. Українська мова діаспори не тільки збереглась у певній консервації, але й набула впливу інших мов, зокрема румунської та російської, що виявилось в численних мовних інтерференціях. Найбільшого впливу зазнала побутова лексика щоденного використання, яка не тільки майже не вивчена, але й практично не зібрана. У статті розглянуто тематичну групу лексики на позначення меблів та хатнього начиння, зібраних у північних районах Молдови; виокремлено лексико-семантичні групи в її межах; визначено основні ознаки окресленого діалектного ареалу, серед яких варіативність вживання лексем, диференційованих територіально та між різними віковими групами інформантів, розвиток семантики лексем, поширення чималої кількості румунізмів та росіянізмів внаслідок